

בדין קריאת שמע לאחר עלות השחר

כתב השולחן ערוך אורח חיים סימן רלה סעיף ד "הקורא ק"ש של ערבית אחר שעלה עמוד השחר, קודם הנץ החמה לא יצא ידי חובתו אלא אם כן היה אנוס, כגון שכור או חולה וכיוצא בהן; ואנוס שקרא אז לא יאמר השכיבנו" והדברים צריכים ביאור, שלאחר עלות השחר אינו יוצא ידי חובתו אפילו בדיעבד, הרי אם נחשב עדין לילה מדוע לא יצא בו ידי חובתו. עוד צריך להבין, מדוע נקט השולחן ערוך שהיה שכור או חולה, הרי ישנם מיני אנוס רבים.

ונראה לומר, שכל מה שאפשר לקרוא קריאת שמע לאחר עלות השחר הוא משום שפעמים שאדם נשאר ער כל הלילה, ואין אצלו סוף זמן שכיבה. אלא שאין הדבר מצוי כל כך, אך ישנם אנשים שקורה להם הדבר הזה שערים כל הלילה מחמת אנוס כגון שכור או חולה, ולגביהם אין סיבה לומר שאין זה עוד זמן קריאת שמע.

ולפי זה יצא לנו חידוש, שאם **נרדם באנוס**, אף שהוא באותה רמת אנוס כמו שיכור או חולה, אינו יכול לקרוא קריאת שמע של לילה לאחר שקם משנתו. ואם כן הגדר הוא שבמקום אנוס עדין נחשב קצת לילה לגביו. אך מי שישן נחשב כזמן לקום.

ובלבד שלא יאמר השכיבנו

צריך ביאור מדוע לא יאמר השכיבנו הרי כעת הולך לישון. ולפי מה שביארנו לעיל יובן היטב, שאף שאפשר לקרוא קריאת שמע בזמן זה, למי שהוא אנוס, אך אין זה אומר שהוא זמן שכיבה, אדרבה זמן שכיבה כבר תם, שאין דרך אנשים ללכת לישון לאחר עלות השחר, אך למעשה עדין נחשב לילה, ומשום כך יכול לקרוא קריאת שמע של לילה, ולכך מודגש הענין שלא יאמר השכיבנו. שהחלק של בשכב אינו מתקיים אלא רק החלק של הלילה.

ביאור דעת ר"א שהפסח נאכל עד חצות

ואכלו את הבשר בלילה הזה ר"א דריש "הזה הזה" - כמו ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה. מכת בכורות היתה בחצות, ויש להבין את השייכות בין שני הדברים. שבכל גזרה שווה אין זו גזרה שווה סתמית אלא יש קשר בין הדברים. **והנה** לעיל מבואר שבני רבן גמליאל שאלו את אביהם האם לרבנן עד חצות הוא זמן שכיבה מדאורייתא או רק כהרחקה. אם כן חזינו שעד חצות יש בו צד של זמן שכיבה. הוא הזמן של הלילה שעדין לא כולם ישנים. ומכת בכורות היתה דווקא בזמן התגברות הלילה שבחצות. וזהו הגדר במה שצריכים לסיים את האכילה עד חצות. הינו שהוא סבר שאכילת הפסח עיקרה כחגיגה של הלילה, ואין דרך לחגוג כל הלילה.

ביאור דעת ר"ע שהפסח נאכל כל הלילה

בגמ' מבואר דסבר שהפסח נאכל כל הלילה משום חיפזון דישראל, וחיפזון דישראל התחיל מהבוקר. **וצ"ב** לשם מה צריך ילפותא דחיפזון דישראל, תיפוק ליה שהוא ככל הקדשים שנאכלים כל הלילה.

ונראה שהוקשה לו מאי שנא מכל שלמים שנאכלים גם ביום שלמחרת, ולכך דריש מחיפזון דישראל, שלא היו אוכלים הפסח בבוקר, משום שהוא זמן היציאה ולא זמן אכילה. ואידך דריש חיפזון דמצרים. ואף הוא טעם על האכילה, שמן הרגע שמצרים נחפזו לגרשם מן הארץ לא היה זמן הראוי לאכול, אלא להתארגן ליציאה.

ואידך סבר אדרבה, מעשה האכילה כל הלילה נעשה בכדי להראות למצרים שאף שנחפזים לגרשם, עם ישראל אינם נחפזים לצאת, וראשית כל רוצים לסיים לאכול. כלומר אכילתו כל הלילה היא מדין קדשים ולא כחגיגת הפסח. ואכילתו עד חצות היא אכילה כחגיגה של החג, כדרך אכילת בשר שהיא עד חצות.

בגדר הדין שפסח אינו נאכל ביום שחיתתו

צריך להבין מהו הגדר במה שפסח אינו נאכל ביום שחיתתו. ונראה שבאמת קרבן הפסח הוא **לחגוג את ליל טו'**. אלא שאי אפשר לשחוט קדשים בלילה. אך עיקר שחיתת הפסח ביום י"ד הוא בכדי לחגוג את הלילה. ואינו דומה לחג הסוכות שעיקרו ביום, ולקחתם לכם ביום הראשון, ולכך אין דין לזבוח בערב סוכות לאכול שלמים בליל סוכות כמבואר (בסוכה מח)

כל בקר - בקר ראשון הוא

בטעם הדבר שבוקר נחשב בוקר ראשון, נראה שהרי יש לעיין מדוע נקט בוקר, ולא אמר עד יום אלא ידוע שהערב נקרא כן על שם שהוא מעורב, שכיון שאין בו אור, הכל נראה מעורב, והבוקר נקרא כן על שם שאפשר לבקר ולהכיר דברים. **[וטענת נפוצה היא לכנות מפגשים בשם ביקור, שביקור פירושו בדיקה, וכן ביקור חולים פירושו לבקר ולראות מה החולה צריך ולא "ויזיט" בעלמא].** וממילא מובן היטב שבוקר הוא בוקר ראשון לאחר התערבות של הערב מגיע הביקור של הבוקר הראשון.

ולא תותירו ממנו עד בוקר לדעת ר"א - בדברי התוס'

התוס' הקשו כיצד אפשר לומר שהפסח נאכל עד חצות, הרי נאמר ולא תותירו ממנו עד בוקר. ותירצו שלא יעשה דבר שיגרום לו להישאר עד בוקר. ולכאורה הוא נראה דוחק. אך למתבונן יראה דאדרבה אין כאן דוחק כלל וכפי שנבאר. **דהנה ביארנו לעיל** שיסוד הדין של אכילה עד חצות הוא שכך הדרך לאכול עד חצות, ובחצות ללכת לישון. ואם כן הגדר של לא תותירו פירושו אל תשאירו שום דבר למחר. כלומר לא תותירו אין פירושו שאסור להגיע למצב שנשאר בשר למחר, אלא לא תותירו פירושו אל תשאירו דבר למחר. וכן פירש התרגום לא תשאירו. כלומר להשאיר דבר למחר. אך אין חיוב לאכול אכילה מטורפת. וכן מותר לשחוט פסח על שני בני אדם אף שודאי יגיע לידי נותר.

כלומר למדנו שגדר איסור נותר אינו מה שנותר ממילא, אלא מה ששומר למחר. ועיין בסמוך שהבאנו לזה ראיה.

בגדר הדין שאין לוקים על לאו דלא תותירו

לעיל ביארנו שיסוד דין לא תותירו אינו חיוב אכילה אלא איסור להשאיר. **ונראה להביא לזה ראיה**, דהנה ידוע שאין לוקים על הלאו של לא תותירו. ונאמרו על זה בגמ' מכות ד: שבועות דף ד: ג' טעמים: א] לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו. ב] לאו הניתק לעשה שנאמר והנותר תשרופו. ג] התראת ספק, שאין יכול לכוון את הרגע שבו עובר על ההותרה. שלעולם יכול עדין לאכול.

וצריך עיון לולא הטעמים הנ"ל מי הוא האיש שהיה לוקה על כך שנותר בשר שלא נאכל. הרי כולם עוסקים באכילה, וכי נלקה את כולם, וגם אם נחו מאכילה ויושבים ובטלים, וכי שייך להלקות אחד מהם יותר מן האחרים. ולא מסתבר שכל אחד ילקה על חלקו או שילקו את כולם. ואין לומר שמחלקים את הבשר בין כולם, שהרי ברור הדבר שאם מת אחד מהם יאכלו האחרים את חלקו. אך לפי מה שביארנו, האיסור אינו על כך שנותר אלא על כך שהשאירו חלק למחר. ומי שהשאיר הוא זה שילקה. לולא ג' הטעמים האמורים.

מועד צאתך ממצרים אתה שורף - גדר שריפת קדשים אם הוא מדין הקדשים או מדין הקרבן

יש כאן מקום עיון הרי שריפת הפסח הנוותר לאחר הלילה נובעת מן הדין הכללי של הקדשים, אם כן מדוע מנומק הדין "מועד צאתך ממצרים אתה שורף" שמשמע מן הפסוק הזה שהטעם שאתה שורף בבוקר הוא מחמת היותו מועד צאתך ממצרים. והנה יש לעיין מדוע כשכלה זמן אכילת הפסח בחצות אין לשורפו עד היום, הרי כלה זמנו, וכן יש לעיין האם

זמן שחיטת הפסח – בערב

צ"ב מדוע נאמר שהפסח נשחט בערב, הרי פעמים רבות הערב מתפרש כלילה, והרי כל מקום שנאמרה שחיטה הוא בין הערבים. והן אמת שדרשו מן המקרא הזה שאף שאין מקריבים קרבן אחר תמיד של בין הערבים, - קרבן הפסח קרב אחר בין הערבים. שנאמר בו גם בין הערבים וגם בערב. ונראה על פי מה שביארנו לעיל שקרבן הפסח שייך ללילה, ולכך אינו נאכל ביום, והיה מן הראוי לשוחטו בלילה, אלא שיש דין של ביום צוותו, שאסור לשחוט ביום, ולכך נאמר בפסח בערב, אף שהוא בסוף היום, שצריך לאחרו ולסומכו אל הלילה כפי האפשר.

דף ט:

הצבע של התכלת הוא החשוב לענין זה. דעת ת"ק שהעיקר הוא השוני בין התכלת ללבן, ור' אליעזר סובר, שהעיקר הוא עצם הצבע, ולכך צריך שיכיר בינו לבין כרתי. **בין זאב לכלב** הוא שלא יצא אדם לרחוב בזמן שאינו יכול לזהות את הזאב המסוכן. **ובין חמור לערוד**, בא לומר שאין זה משום סכנה, אלא שיציאה לעבודה עם חמור מצריכה ראייה בסיסית אם הוא חמור שמועיל לו לעבודתו, או חמור הבר. **משיראה את חברו הרגיל עמו קצת** הינו חבר שיש לו עסק עמו, וזהו הזמן של תחילת יום העבודה, שאנשים נפגשים ביניהם, וכאן צריך להתחזק בקבלת עול מלכות שמים, שלא להיות מושפע מן החברים שאינם ברמה הרוחנית שלו. אף שאינם רשעים.

ותיקין

למנהג הותיקין כל ענין הקריאה בזמן זה הוא רק משום **לסמוך את הקריאה להנף החמה**, ולכך אין זמן התחלה מוגדר אלא זמן שלוקח לו לומר קריאת שמע. והינו אם לאדם זה לוקח לומר קריאת שמע עשר דקות יתחיל עשר דקות לפני התפילה, וכל אדם באשר הוא. ואין זה מדין התפילה אלא מדין קריאת שמע. וראיה לדבר, שהגמ' לקמן כה: שאם ירד לטבול, אם יכול לעלות ולהתכסות עד שלא תנף החמה יעלה ויקרא, ואם לא - יתכסה במים ויקרא. ואף שאינו מתפלל בתוך המקווה. [ועוד נאריך בזה בס"ד בדף כה:]. **ולמדנו** מזה שמי שער בשעה הזאת-לדעת הרמב"ם יקרא קריאת שמע סמוך להנף החמה. אך אם הפסיד הזמן יקרא עם ברכותיה.

אמירת יהיו לרצון אמרי פי לאחר התפילה - עניינה ומהותה מבואר בגמ' שלאחר התפילה אומרים יהיו לרצון, שדוד אמר יהיו לרצון לאחר יח' ובעקבותיו אנו אומרים יהיו לרצון לאחר יח' ברכות. **והנה** הגמ' בתחילה שאלה שנאמר יהיו לרצון לפני התפילה, וצ"ע מאיזה טעם נאמר יהיו לרצון קודם התפילה, הרי המשמעות הפשוטה של הדברים היא ש"יהיו לרצון מה שאמרתי" אם כן מצד עצם פירושו מתפרש כאמירה שלפני התפילה.

ונראה שיש שני פירושים ביהיו לרצון:

א מה שאמרתי יהיה לרצון מצד עצם האמירה, שהתפילה תתקבל ותפעל. **ב** שהאדם יהיה מרוצה לפני ה', ואז דבריו מתרצים, לא מחמת עוצמתם ויופיים אלא מחמת ההתרצות באיש עצמו. ולכך סברה הגמ' לומר שאפשר לכוון לומר יהיו לרצון אמרי פי המתייחס למה שהאדם יהיה מרוצה לפני הבורא, ועל ידי זה יתקבלו דבריו. ועל זה משיבה הגמ', אמת - אך דוד אמר את הדברים לאחר התפילה. ולכך אין אנו יכולים להשתמש בו ככלי לקבלת התפילה. אלא רק במשמעות שאמר דוד שהוא לאחר שהתפלל, שהדברים יפעלו את פעולתם. ולא קשה על עצם הריצון אמנם אנו יכולים להשתמש בזה גם כבקשה שניה מרוצים לפני ה'.

יהיה בו **כרת של נותר מחצות**. שמבואר בזבחים שבקרבן שלמים שנאכל ליום ולילה נחלקו אמוראים האם נעשה נותר כשמגיע הלילה או רק בבוקר למחרת. **ונראה** לומר שהרי נתבאר דלדעת ר' עקיבא שהפסח נאכל כל הלילה גדר אכילתו הוא משום שעד הזמן הזה הוא מועד צאתך ממצרים. אם כן אתי שפיר שאף ר' אליעזר שסובר שנאכל עד חצות, מכל מקום מודה הוא לר"ע שיש עדין שייכות של פסח עד עלות השחר, מכיון שהוא מועד צאתך ממצרים, ואתי שפיר שמועד צאתך ממצרים הוא נימוק מדוע לא ישרפנו בחצות. וכן מדוע אין בו דין כרת בחצות.

כמצולה שאין בה דגן - כמצולה שאין בה דגים

נחלקו הדעות מהי רמת הפגיעה שנפגעו המצרים עקב "וינצלו" את מצרים. האם כמצודה שאין בה דגן או מצולה שאין בה דגים. **ונראה** הביאור בזה שהאימפריה של מצרים היו בה שתי בחינות **א**] מקום שבו צדים את הבריות על ידי שנמשכים לשם. שהוא מקום של עשירות, הגורמת לאנשים להתעסק בהבלים ותאוות. וכנגד זה נאמר כמצודה שאין בה דגן, שמצרים חדלה להיות מקום קסום המושך אנשים לדבוק בה, עקב ריקון ואצרותיה. **ב**] והאופן השני שאף לחיות בה באופן הראוי והפשוט היה קשה שעקב לקיחת הכסף והזהב, הכלכלה קרסה, כמצולה שאין בה דגים שאין בה פרנסה.

שני הפירושים ב"וינצלו" תלויים בשאלה כיצד לפרש את הפסוק ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

צריך להבין את שורש המחלוקת. והנה בעיקר הדבר תמוה מה אכפת לנו מצבה של מצרים לאחר נטילת העושר על ידי עם ישראל, הרי די לנו בזה שעם ישראל התעשר והתבסס, ומדוע קריסתה של מצרים חשובה. **ונראה** שהיא הנותנת, שלא יתכן שעם ישראל יצא ממצרים ברכוש גדול ומצרים תמשיך להתקיים כמו שהיתה, שאין ראוי לפשע הנורא הזה שלא להשאיר עקבות מדממות בגוף העם המצרי. ונראה שזה מה שנאמר לאברהם, וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. כלומר חלק מן הדין עם העם הכובש יהיה שלא ירוויחו שום דבר מעבודתם של היהודים, אלא אדרבה יהיו גרועים מכל מקום אחר.

ובזה נחלקו שני הפירושים: האם מה שניצלו את מצרים היה בכדי שההילה של העם המצרי לא תהא עוד בתפארתה, כממלכה חשובה. ולא יישאר שם וזכר לעם ששעבד את בני ישראל. או שמא זהו עונש לדורות שיישאר טבוע במקום זה שיהיה עם נחשל ולא מוצלח.

מאימתי קורין את שמע בשחרית ביאור ששת הזמנים

בפסוק נאמר **ובקומך**, והוא זמן קריאת שמע של שחרית. **ונאמרו כאן ו' דעות:** **א**] משיכיר בתכלת של הציצית **ב**] בין תכלת לכרתי. **ג**] משיכיר בין זאב לכלב. **ד**] או חמור לערוד. **ה**] משיכיר את חברו. **ו**] ותיקין. **ונבאר** - קבלת עול מלכות שמים של שחר, היא לפני היציאה אל החיים, להתחזק בקבלת עול מלכות שמים. והנה הציצית משמשת לענין זה, שהתכלת דומה לים והים לרקיע וכו'. ולכך סברו שתי הדעות הראשונות שזמן קריאת שמע של הבוקר והאפשר בתכלת. ואפשר לחלק את ההכרה בתכלת להכרה בעצם השינוי שבתכלת על פני הלבן. ועל רקע הלבן, התכלת נראית וזהו ענין התכלת. שאין ענין התכלת עצם הצבע המיוחד אלא השוני בינו לבין הלבן. או שעצם